

श्री तुकाराम महाराज सदेह वैकुंठाला गेल्याचे कळताच त्यांचे शिष्य इंद्रायणी नदीवर गेले व तेथे श्रीतुकारामांचे दर्शन झाल्याशिवाय अन्न घ्यायचे नाही असा निश्चय करून राहिले. तीन दिवसानंतर पंचमीच्या दिवशी आकाशातून त्यांचे टाळ, गोधडी व हे अभंग खाली आले. ते 'साखळीचे अभंग' म्हणून प्रसिद्ध आहेत .

हे अभंग गुरुदेव रानडे यांच्या निंबाळ आश्रमांत नित्य-नेमावलीत गातात। गुरुदेव हे नाथ संप्रदायातील निंबर्गी उपसंप्रदायातले एक महा विद्वान भक्त होते (१८८६-१९५७)।

१

जन्माचें तें मूळ पाहिले शोधून । दुःखासी कारण जन्म घ्यावा ॥१॥
पाप पुण्य करुनी जन्मा येतो प्राणी । नरदेहा येवुनी हानी केली ॥२॥
रजतमसत्व आहे ज्याचे अंगी । याच गुणें जगी वाया गेला ॥३॥
तम म्हणजे काय नरकचि केवळ । रज तो सबळ मायाजाळ ॥४॥
तुका म्हणे ऐका सत्वाचे सामर्थ्य । करवी परमार्थ अहर्निशी ॥५॥

२

अहर्निशी सदा परमार्थ करावा । पाय न ठेवावा आडमार्गी ॥१॥
आडमार्गी कोणी जन जे जातील । त्यांतून काढील तोचि ज्ञानी ॥२॥
तोचि ज्ञानी खरा तारी दुजीयांसी । वेळोवेळा त्यासी शरण जावें ॥३॥
आपण तरेल नव्हे ते नवल । कुळें उद्धरील सर्वांची तो ॥४॥
शरण गेलिया काय होतें फळ । तुका म्हणे कुळ उद्धरिलें ॥५॥

३

उद्धरिलें कुळ आपण तरला । तोचि धन्य झाला त्रैलोक्यांत ॥१॥
त्रैलोक्यांत भला अद्वैती निमाला । योग जो साधिला साधन बरें ॥२॥
बरें जें साधन सुख शांत मन । क्रोध नाही जाण तिळभरी ॥३॥
तिळभरी दोष नाही तें निर्मळ । तुका म्हणे जळ गंगेचें तें ॥४॥

४

जैसी गंगा वाहे तैसें त्याचें मन । भगवंत जाण तया जवळी ॥१॥
तया जवळी देख भक्तिभावं उभा । स्वानंदाचा गाभा तया दिसे ॥२॥
तया दिसे रूप अंगुष्ठ-प्रमाण । अनुभवी खूण जाणती हे ॥३॥
जाणती हे खूण स्वात्माऽनुभवी । तुका म्हणे पदवी ज्याची त्याला ।४॥

५

ज्याची त्याला पदवी येराला न साजे । संताला उमजे आत्मसुख ॥१॥
आत्मसुख घ्यारे उघडा ज्ञानदृष्टी । वाउगी चावटी नका करूं ॥२॥
नका करूं कांहीं संतसंग धरा । पूर्वीचा दोर उगवेल ॥३॥
उगवेल प्रारब्ध संतसंगें करुनी । प्रत्यक्ष पुराणीं वर्णिले ॥४॥
वर्णिलेली कीर्ति नामरूप घोष । जातील ते दोष तुका म्हणे ॥५॥

६

दोष ते जातील अनंत जन्मींचे । पाय ते देवाचे न सोडावे ॥१॥
न सोडावे पाय ऐसा निश्चय करा । आळवा शार्ङ्गधरा भावबळें ॥२॥
धरुनी केशवा आणा भावबळें । पापीया नकळे कांही केल्या ॥३॥
न कळे तो देव सत्संगावांचुनी । वासना जाळोनी शुद्ध करा ॥४॥
शुद्ध करा मन व्हा रे देहातीत । ओळखा वस्तूतें तुका म्हणे ॥५॥

७

वस्तूतें ओळखा सांडा रे कल्पना । नका आडराना जाऊं झणी ॥१॥
झणी जाल कोठें बुडवाल हित । विचारी मनांत आपुलिया ॥२॥
आपुलिया जीवें शिवासी पहावें । आत्मसुख घ्यावें वेळोवेळां ॥३॥
घ्यावें आत्मसुख स्वरूपी मिळावें । भूतीं लीन व्हावें तुका म्हणे ॥४॥

८

भूतीं लीन व्हावें सांगावें नलगेचि । आतां अहंकाराची शांती करा ॥१॥
शांती करा तुम्ही ममता नसावी । अंतरीं असावी भूतदया ॥२॥
भूतदया ठेवी तया काय उणें । प्रथम साधन हेंचि असे ॥३॥
असें जें साधन जया चितीं वसे । मायाजाळ नासे तुका म्हणे ॥४॥

९

मायाजाळ नासे या नामेंकरुनी । प्रीती चक्रपाणी असो द्यावी ॥१॥
असो द्यावी प्रीती साधूचे पायांसी । कदा कीर्तनासी सोडूं नये ॥२॥
सोडूं नये कीर्तन पुराणश्रवण । मनन निजध्यासन साक्षात्कार ॥३॥
साक्षात्कार झालिया सहज समाधि । तुका म्हणे उपाधि गेली त्याची ॥४॥

१०

गेली त्याची जाणा तोचि ब्रह्म झाला । अंतरीं निवाला पूर्णपणें ॥१॥
पूर्णपणें धाला राहतो कैसा रीती । त्याची आतां स्थिती सांगतो मी ॥२॥
सांगतो मी तुम्हा ऐका मनोगत । राहतो मूर्खवत जगामार्गी ॥३॥

जगांत पिशाच अंतरी शहाणा । सदा ब्रह्मी जाणा निमग्न तो ॥ ४ ॥
 निमग्न तो सदा जैसा मकरंद । अंतर्बाह्य भेद वेगळाले ॥ ५ ॥
 वेगळाले भेद क्लृप्ती त्या असती । हृद्गद त्याची गती नकळे कवणा ॥ ६ ॥
 नकळे कवणाला तयाचे ते वर्म । योगी जाणे मर्म-खून त्याची ॥ ७ ॥
 खून त्याची जाणे जे कां तैसे असती । तुका म्हणे भ्रांती दुजियाला ॥ ८ ॥

११

दुजियाला भ्रांती भाविकाला शांती । साधुंचिया वृत्ती लीन झाल्या ॥ १ ॥
 लीन झाल्या वृत्ती ब्रह्मीं ते मिळाले । जळांत आटले लवण जैसे ॥ २ ॥
 लवण जैसे पुन्हा जळाचे बाहेर । येत नाही खरें त्यांतुनीया ॥ ३ ॥
 त्यासारिखी जाणा तुम्ही साधुवृत्ती । पुन्हां न मिळती मायाजाळी ॥ ४ ॥
 मायाजाळ त्यांना पुन्हा रे बाधेना । सत्य सत्य जाणा तुका म्हणे ॥ ५ ॥

१२

स्वर्गलोकींहुनी आले हे अभंग । धाडियेले सांग तुम्हालागीं ॥ १ ॥
 नित्य नेमें यासी पढतां प्रतापें । जळतील पापें जन्मांतरींची ॥ २ ॥
 तया मार्गे पुढें रक्षी नारायण । मांडिल्या निर्वाण उडी घाली ॥ ३ ॥
 बुद्धीचा पालट नासेल कुमती । होईल सद्गती येणें पथें ॥ ४ ॥
 सद्गती झालिया सहज साक्षात्कार । होईल उद्धार पूर्वजांचा ॥ ५ ॥
 साधितील येणें इहपरलोक । सत्य सत्य भाक माझी तुम्हां ॥ ६ ॥
 परोपकारासाठीं सांगितले देवा । प्रासादिक मेवा ग्रहण करा ॥ ७ ॥
 येणें भवव्यथा जाईल तुमची । सख्या विठ्ठलाची आण मज ॥ ८ ॥
 टाळ आणि कंथा धाडिली निशाणी । घ्यारे ओळखोनि सज्जन हो ॥ ९ ॥
 माझें दण्डवत तुम्हां सर्व लोकां । देहासहित तुका वैकुंठासी ॥ १० ॥

१३

सत्य सत्य जाणा त्रिवाचा नेम हा । अनुभव पहा पदोपदीं ॥ १ ॥
 पदोपदीं पहा श्रीमुख चांगलें । प्रत्यक्ष पाऊले विठोबाची ॥ २ ॥
 विठोबाची भेटी घडेल वाचितां । तुम्हालागीं आतां सांगितलें ॥ ३ ॥
 सांगितलें खरें विश्वाचिया हिता । अभंग वाचितां जे कां नर ॥ ४ ॥
 ते नर पठणीं जीवन्मुक्त झाले । पुन्हां नाही आले संसारासी ॥ ५ ॥
 संसार उडाला संदेह फिटला । पूर्ण तोचि झाला तुका म्हणे ॥ ६ ॥

१४

पांच कोटि एक लक्षाचा शेवट । चौतीस सहस्र स्पष्ट सांगितले ॥ १ ॥
 सांगितले इतुके कथुनियां गेला । बारा अभंगाला सोडूं नका ॥ २ ॥
 सोडूं नका तुम्हा सांगितले वर्म । भवपाश-कर्म चुकतील ॥ ३ ॥
 चुकती यातायाती विठोबाची आण । करा हे पठण जीवेंभावे ॥ ४ ॥
 जीवेंभावे करिता होईल दर्शन । प्रत्यक्ष सगुण तुका म्हणे ॥ ५ ॥

१५

वेदांचे अभंग केले श्रुतिपर । द्वादश सहस्र संहितेचे ॥ १ ॥
 निघंट निरुक्त आणि ब्रह्मसूत्र । अवतार सहस्र उपग्रंथ ॥ २ ॥
 अभंग ते कोटि भक्तिपर झाले । ज्ञानपर बोलिले तितुकेचि ॥ ३ ॥
 पंचाहत्तर लक्ष वैराग्य वर्णिलें । नाम तें गाडिलें तितुकेची ॥ ४ ॥
 साठ लक्ष केला बोध या जनासी । वर्णिले रूपासी तितुकेची ॥ ५ ॥
 तीस लक्ष केली देवासी करुणा । कर्मकांड जाणा एक लक्ष ॥ ६ ॥
 द्वादश सहस्र स्वात्माऽनुभव । एवं जाणा सर्व संख्या ऐशी ॥ ७ ॥
 ऐसे हे अभंग झालेसे भूतळीं । बारा अंतराळीं पत्रिकेचे ॥ ८ ॥
 चौतीस सहस्र लक्ष एक कोटी पांच । सांगोनिया साच गेला तुका ॥ ९ ॥

१६

सगुण हें ब्रह्म विठ्ठलचि बोले । एक पां वहिले तुकारामा ॥ १ ॥
 तुकारामा तुवां केले जे अभंग । करिती जे कां जर्गी नित्य पाठ ॥ २ ॥
 जर्गी पाठ करितां आवडी सद्भावे । विपत्ति न होय त्या प्राण्यासी ॥ ३ ॥
 प्राण्याचें कल्याण होईल बा पाहे । भावे वाचितां हे नित्य नेमें ॥ ४ ॥
 नेमें संकष्टासी करी अकरा पाठ । विघ्न त्याचें स्पष्ट दूर होय ॥ ५ ॥
 दूर होय विघ्न विठ्ठल म्हणे तुकया । शेवटी निज ठायां नेईन मी ॥ ६ ॥